

Wanda Supa

Białystok

W kręgu problemów rosyjskiego „nowego realizmu”. Proza Romana Sienczyna

Słowa kluczowe: „nowy” realizm, rzeczywistość postsowiecka, Syberia, prawda, mimetyzm

W ciągu ostatnich kilkunastu lat w obiegu literaturoznawczym po raz kolejny¹ zadomowił się termin „nowy realizm”, nierzadko zresztą w sąsiedztwie takich określeń, jak „realizm symboliczny”, „magiczny”, „romantyczny”, „psychodeliczny” i inne. Pierwszy z wymienionych terminów próbowano w Rosji definiować w nawiązaniu do założeń poetyki realizmu XIX i XX w. oraz innych prądów artystycznych, ale efekty² tych wysiłków są na razie mało przekonujące. W latach 90. za „nowych realistów” uważano Władimira Makanina, Swietlanę Wasilenko, Olega Pawłowa i in., na przełomie XX i XXI w. – Siergieja Kaznaczejewa, Jurija Kozłowa, Michaiła Popowa, w XXI – m. i. Siergieja Szargunowa, Romana Sienczyna, Maksima Swiridienkowa [Бондаренко, online; Иванова 2007, online].

Dociekania krytyków oraz wypowiedzi samych pisarzy dowodzą, iż prawie jedyne nie budzące wątpliwości kryteria wyodrębniania „nowego realizmu” to aspekt chronologiczny, przejawiający się w dążeniu do odzwierciedlenia przy pomocy odziedziczonych po wcześniejszych epokach sposobów wiarygodnego przedstawiania wąsko rozumianej współczesności. Większość

¹ Przypomnijmy, iż używano go na początku XX w. w odniesieniu do prozy I. Bunina, w latach 60. XX w. w odniesieniu do realistycznej prozy francuskiej, współcześnie zaś również do amerykańskiej.

² Dyskusje o „nowym realizmie” toczyły się w rosyjskiej prasie literaturoznawczej na stronicach „Вопросов литературы” (2007, nr 4) oraz „Литературной газеты” (2010, nr 9–13, 16–17).

pisarzy zaliczanych do „nowych realistów” nie proponuje ani nowych rozwiązań systemowych, ani nowych dyrektyw działania literackiego, czy odmiennych od funkcjonujących w przeszłości zasad konstruowania utworów [por.: Бойко, online], korzysta natomiast indywidualnie z zasobów tradycji, koncentrując się na interpretacji realnych faktów i zjawisk z otaczającego świata, troszcząc się o reprodukcję szybko zmieniającego się języka różnych środowisk oraz o unowocześnianie technik narracyjnych. Najistotniejszy w ich warsztacie pozostaje faktografizm, idący w parze z ograniczaniem roli wymysłu, symboliki oraz tak lubianej przez postmodernistów gry z czytelnikiem.

W niniejszym artykule zajmiemy się tylko problematyką i poetyką prozy Romana Sienczyna (ur. 1971), dostrzeżonego przez czytelników i krytyków autora kilkunastu książek (powieści, opowieści, opowiadania, reportaże). Pisarz ten pochodzi z południowo-wschodniej Syberii, z autonomicznej republiki Tuwa, ale od lat mieszka głównie w Moskwie. Dominujący temat w jego twórczości stanowi odzwierciedlanie w różnych ujęciach skutków ostatniej transformacji ustrojowej. Za najciekawsze pozycje w jego dotychczasowym dorobku uznajemy powieść *Jeltyszewowie* (Елтышевы, 2009), tworzące autobiograficzną trylogię mikropowieści: *Minus* (Минус, 2002), *Welurowa skóra* (Хубук, 2003), *Naprzód i w górę na wyczerpanych bateriach* (Вперед и вверх на севших батарейках, 2008) oraz niedawno opublikowane utwory *Informacja* (Информация, 2011) i *Czego wy chcecie?* (Чего вы хотите?, 2013).

Jak wielu innych współczesnych literatów autor *Absolutnego solo* za najważniejsze tworzywo literackie uważa własną biografię i doświadczenie życiowe (dzieciństwo, służba w wojsku, praca fizyczna w różnych zawodach, dziennikarstwo i pisarstwo, zaangażowanie w politykę, wychowywanie dzieci itp.), a kategorie reprezentatywności i prawdopodobieństwa zawęża do konkretności i autentyczności, co obliguje go do wyboru na przedmiot przedstawienia postaci posiadających (w sensie węższym bądź szerszym) prototypy oraz realnych zdarzeń, z uwzględnieniem statystyk, dziennikarskich obserwacji i śledztw, a w zakresie obrazowania do wykorzystywania różnych odmian mimetyzmu³ w procesie „przenoszenia realności na papier”⁴. Przy takim podejściu literatura staje się niejako „kalką rzeczywistości”, ale kalką traktującą o ważnych nie tylko dla Rosjan, lecz i dla każdego obywatela świata

³ Kwestie metodologiczne, dotyczące kategorii mimetyzmu oraz form umownych omawiałam szczegółowo na przykładzie literatury ros. lat 70.–80 XX w. w książce *Poetyka współczesnej prozy rosyjskiej. Mimetyzm oraz formy umowne* [Supa 1989].

⁴ To słowa *alter ego* pisarza z powieści *Informacja* [Сенчин 2011, 259, online].

sprawach, nasyconą zazwyczaj trafnymi spostrzeżeniami i rozważaniami bliższego realnemu autorowi bohatera, ukazującą społeczeństwo w określonym historycznym okresie jego istnienia. Dla interesującego nas prozaika „nowy realizm” to przede wszystkim przedstawianie „wiarygodne i przekonujące”, przekształcające się w artystyczny dokument swojego czasu, dokument oddający różnorodność i złożoność współczesnego świata [Сенчин, Ефремова, online], przy czym zarówno literacki kształt utworów, jak i wypowiedzi publicystyczne Sienczyna świadczą o tym, iż interesują go nie tyle relacje między realnością a fikcją, ile między rzeczywistością a językiem, mówiąc inaczej – możliwość wyrażania i „zamykania” rzeczywistości w słowie.

W udzielanych wywiadach podkreśla on, iż wychodzi naprzeciw oczekiwaniom publiczności literackiej (o której uwagę teraz trzeba przecież walczyć), preferującej, oprócz popularnej, literaturę podobną do realistycznej dziewiętnastowiecznej oraz do tej tworzonej w latach 60. i 70. XX wieku, tj. przedstawiającą rzeczywistość pozaliteracką „przekonująco i głęboko” [Сенчин, Рудалев, online]. Osiągnięcie oczekiwanego podobieństwa do prozy XIX w. ułatwia fakt, iż po zmianie ustroju powróciło wiele problemów z epoki przedrewolucyjnej, przede wszystkim sprawy bytowe i ich wpływ na ludzką mentalność oraz postępowanie i jako pochodna tego faktu opozycja – bieda – bogactwo, w niektórych sytuacjach także kwestie związane z określaniem tożsamości narodowej. Problematykę jego utworów generują ważne wydarzenia społeczno-polityczne, a poetykę – podstawowe dla wszelkiego realizmu zasady, takie jak orientacja na rzeczywistość pozaliteracką i dążenie do osiągania prawdy⁵ w jej odzwierciedlaniu, chociaż samo rozumienie prawdy jest kwestią niezwykle złożoną. Preferowany przez Sienczyna wymysł mieszczący się w granicach prawdopodobieństwa, dzięki złożonym mechanizmom selekcji i klasyfikacji materiału, kombinacji elementów i zabiegom uogólniania może współtworzyć wzmiankowaną kategorię prawdy, rozumianą jako zgodność przedstawianego z rzeczywistością, ale nie zawsze zasługującą na epitet prawdy absolutnej czy chociażby akceptowalnej dla większości odbiorców. Jak wiadomo, badania z różnych dziedzin nauki dowodzą, iż świadkowie tego samego wydarzenia pewnych szczegółów nie dostrzegają w ogóle, inne zapamiętują w zmienionym kształcie i nadbudowują nad spostrzeżeniami często wypaczonymi subiektywne interpretacje i oceny. Ponadto każdy współczesny realista musi mierzyć się z mnogością faktów i zdarzeń, ich niestabilnością, z medialnym szumem informacyjnym i wielością interpretacji ontologiczno-etycznych tego samego faktu, z subiektywizmem odbiorcy, znajdującego tylko niektóre fragmenty rzeczywistości itp.

⁵ Zob.: [Heck 2009, 381] oraz inne artykuły ze zbioru *Prawda w literaturze*.

Problem związków między słowem a realnym zdarzeniem, faktem czy stanem psychicznym, a także między „prawdą życia”, a możliwościami jej wyrażenia w utworze Sienczyn rozwijał m. i. w wypowiedziach warsztatowych, rozsianych w powieści *Informacja* i opowieści *Czego wy chcecie?* Powieściowej narracji w *Informacji* nadano kształt komputerowego zapisu dramatycznych przeżyć, dokonywanego przez głównego bohatera, nazwanego przez jednego z krytyków „Hiobem współczesnej metropolii” [Рудалев, online], który niejako na oczach czytelnika, tj. w trakcie pisania, przemienia się z człowieka sukcesu w przestraszonego i ukrywającego się przed światem człowieka z podziemia. Bohater ów jako wykreowany autor wirtualnego pamiętnika próbuje zrozumieć sekrety literackiej reprezentatywności i uzmysławia sobie różnego rodzaju trudności:

Когда набирал в ноутбуке первые строки, был уверен: стоит честно записать события, сформулировать свои мысли и переживания, выстроить разговоры – и получится потрясающая, поучительная история; Записываю, формулирую, выстраиваю, но, оглядываясь назад, просматривая записанное, вижу, сколько всего важного упущено, сколько острого притупилось, превратившись в слова на виртуальной бумаге; Но, исписав почти двести страниц в ноутбуке, я пришел к выводу, что все-таки невозможно перенести реальность на бумагу. Что ж, в этом и уникальность, бесценность каждого дня, ни один из которых во всем объеме невозможно вернуть никакими способами [Сенчин 2012, 259, 260, online].

W odróżnieniu od stworzonej przez siebie postaci sam pisarz zdarzenia i fakty, zarówno te o dużym zasięgu społecznym, jak i te, składające się na biografie poszczególnych jednostek, traktuje systemowo, „po russelowsku”, podejmując próbę ich interpretacji w powiązaniu z nadrzędnymi mechanizmami historii, prawami logiki, własnym i zbiorowym doświadczeniem [por.: Рассаел 1957, 177], ale jego utwory również stanowią tylko umowne odbicie sposobów istnienia realnego autora oraz wycinka odzwierciedlanego świata. W przypadku Sienczyna i innych „nowych realistów” rosyjskich na powierzchni tekstów konstytuuje się „mimetyzm zewnętrzny” jako rezultat stosunku autora do rzeczywistości pozaliterackiej, zaś w relacjach między autorską emocjonalnością, doświadczeniem psychofizycznym, a charakterystycznymi komponentami poetyki jego tekstów wytwarza się „mimetyzm wewnętrzny” [por.: Подорога 2006, т. 1, 53], rozprzestrzeniany ostatnio również na takie sytuacje, jak sam akt pisania utworów i ich odbiór. Jednak żadna odmiana mimetyzmu nadawczego nie gwarantuje zamierzonej jakości odbioru i czytelnicy nierzadko kwestionują wpisaną w utwór kategorię prawdziwości. Problem ten Sienczyn stematyzował w opowieści *Czego wy chcecie?*, na której stronicach jego czternastoletnia córka zesta-

wia przywoływane przez ojca fakty ze źródłami, dostępnymi w internecie i dochodzi do wniosku, iż jako pisarz w swoich książkach „nieprawdę wydawał on za prawdę” [Сенчин, 2013, 56, online], w dodatku każde zdanie w jego utworach jest przesiąknięte „smutkiem i beznadziejnością” [Сенчин, 2013, 108].

Wykreowane na stronicach utworów omawianego pisarza postaci literackie na razie w zdecydowanej większości (wyjątek stanowi Dasza Sienczyna z *Czego wy chcecie?*) to reprezentanci pokolenia, ukształtowanego jeszcze przez system radziecki, ale zobligowanego przez historię do życia w warunkach wolnego rynku kapitalistycznego, do czego nie są przygotowani; o ich losie w dużym stopniu decydują powszechnie znane ze środków masowego przekazu decyzje rządowe, fakty i wydarzenia międzynarodowe, kataklizmy losowe itp. Jednym z przejawów autorskiej troski o autentyzm jest sygnalizowany już autobiografizm, realizowany poprzez takie zabiegi, jak użyczenie własnego nazwiska i elementów własnej biografii głównym bohaterom, pełniącym jednocześnie funkcje narratora, w różnych utworach mniej lub bardziej wiarygodnego. Mówiąc słowami współczesnego teoretyka literatury Walentina Chaliziewa, w tekstach Sienczyna ma miejsce „uprzedmiotowianie (i sprzedaż – W. S.) autorskiej świadomości”, „biograficznego doświadczenia, mentalności i etyki” [Хализев 2002, 81]. Konstrukcja autora-bohatera-narratora⁶, w literaturze przecież nie nowa, zaskakuje odsłanianiem cech indywiduum mniej lub bardziej odrażającego, ukazywanego w poszczególnych utworach w różnych stadiach rozwoju lub degradacji osobowości i poszukiwania własnego miejsca w nieprzyjaznej rzeczywistości. Tak więc w *Minusie* bohater Roman Sienczyn pracuje jako pracownik fizyczny w prowincjonalnym teatrze w Minusinsku, czas wolny spędzając na picciu alkoholu, w *Welurowej skórze* hoduje z rodzicami warzywa i owoce i na pewien czas przenosi się do Petersburga, gdzie styka się z balansującymi na granicy prawa i „szarej strefy” biznesmenami, po czym wraca do punktu wyjścia, w *Naprzód i w górę na wyczerpanych bateriach* rozpoczyna działalność literacką, w *Informacji* Oleg Swieczyn (zmiana nazwiska, ale nie danych biograficznych) pomimo sporych osiągnięć na niwie literatury boryka się z trudnościami finansowymi i dorabia chałturami, w *Czego wy chcecie?* przedstawiony w utworze pisarz zastanawia się, jak stworzony na papierze okrutny pesymistyczny świat wpływa na psychikę jego nastoletniej córki – czytelniczki utworów ojca. Obdarzanie bohatera o nazwisku Roman

⁶ Metodologiczne kwestie związane z zabiegiem utożsamiania się autora z bohaterem-narratorem omawiałam na przykładzie utworów W. Katajewa i Wieniedikta Jerofiejewa oraz Wiktora Jerofiejewa Zob. np.: [Сына 2008, ч. 1, 69–77].

Sienczyn cechami negatywnymi, wręcz odrażającymi, to także zaplanowany element gry z czytelnikiem, ukierunkowany na tworzenie napięć intelektualno-emocjonalnych w trakcie lektury.

Powieściowe biografie głównego i innych bohaterów prozy Sienczyna ilustrują procesy, zachodzące w społeczeństwie postradzieckim. Pisarza interesują najczęściej ludzie mali, dalecy od spraw wielkich, bezradni wobec naporu życiowych problemów, w tym nieznanymi im wcześniej zjawisk, ulegający brutalizacji demonicznej wręcz codzienności, albo pozbawieni wszelkich skrupułów moralnych kombinatorzy i karierowicze. We wcześniejszych utworach pisarz preferował w odniesieniu do kreowanych postaci oszczędny model przeżywania, bez wyraźnego uzewnętrzniania emocji, w późniejszych, zwłaszcza w tych ze zredukowaną zdarzeniowością, jak np. opowieść *Zima*, analizy stanów psychicznych bohaterów są bardziej szczegółowe i wieloaspektowe. Oprócz zmagającego się ze światem i sobą samym bohatera autobiograficznego na stronicach jego utworów spotykamy cynicznych biznesmenów, gotowych dla pieniędzy sprzedawać narkotyki i oszukiwać nawet przyjaciół i krewnych, młodych ludzi marzących o zawodzie pisarza, pomimo świadomości, iż literatura utraciła już chyba bezpowrotnie swój wielki prestiż i pisarstwo nie gwarantuje obecnie spokojnego i dostatniego życia (*Naprzód i w górę...*), życiowych bankrutów (Jełtyszewowie, główny bohater *Informacji*), kobiety, marzące o życiu w blasku „glamuru”, wreszcie wieczne dzieci, które pomimo dojrzałego wieku nie potrafią żyć na własny rachunek (młodzież wiejska z powieści *Jełtyszewowie*, Artiom Jełtyszew, bohater opowieści *Welurowa skóra*). Za powodzenie w interesach, karierę, miłość, nawet za posiadanie rodziny wszyscy płacą wysoką cenę.

Nie mniej miejsca, niż bohaterom, pisarz poświęca prezentacji bytu z codziennie powtarzanimi czynnościami, określającymi charakter egzystencji; drobiazgowo opisy czynności wykonywanych w pracy, przygotowywanie posiłków, jedzenie, picie, sprzątanie konstytuują w analizowanych tekstach swoistą „antropologię codzienności”, w której „mysia krzątania”, troska o dach nad głową, o jedzenie i ubranie urasta wręcz do rangi filozofii życiowej „małych bohaterów”. Nawet początkujący pisarz z mikropowieści *Naprzód i w górę na wyczerpanych bateriach* marzy o życiu ustabilizowanym i skromnym:

Главное для меня – свой пятак. Стол, стул, тумбочка какая-нибудь. И вроде бы все. Я сажусь за стол, будто забиваюсь в теплую надежную норку, раскрываю тетрадь – и ничего не замечаю вокруг, не слышу; У меня уверенность, что я буду здесь долго. Может быть, и тридцать лет. А потом, бог даст, без проблем перекочую в Дом престарелых [Сенчин 2008, 4, 5, online].

Lektura utworów Sienczyna kieruje uwagę czytelnika na szereg problemów, które prawdopodobnie długo jeszcze będą czekać na rozwiązanie, bądź chociażby na naukowe rozpoznanie. Wyłania się z nich na przykład obraz Syberii z jej zróżnicowaną regionalną specyfiką, Syberii jako tygla dziesiątków narodów z własną, jeszcze nie opracowaną lub zafałszowaną historią, kulturą i religią⁷ i nierzadko z marzeniami o niepodległości, tj. secesji od Rosji. Jak wiadomo, przeszłość syberyjskiego subregionu, historia jego kolonizacji⁸, język, zwyczaje, stosunki między aborygenami a ludnością napływową tkwią, pomimo wysiłków podejmowanych przez ośrodki akademickie, dopiero w załączkowej formie badań⁹ i literatura rosyjska po raz kolejny wyprzedza naukę, podejmując się problematyce i interpretacji wielu zagmatwanych kwestii.

Zarówno w utworach literackich (*Minus*, *Jeltyszewowie*), jak i w publicystyce (reportaż *Tuwa*) Sienczyn burzy propagandowy mit Syberii z czasów radzieckich jako regionu wielkiego awansu cywilizacyjnego, regionu, któremu rewolucja październikowa otworzyła drzwi do postępu i kultury, zamieszkałego przez narody żyjące w przyjaźni i zadowolone z własnej sytuacji. Syberia Sienczyna i innych współczesnych pisarzy to makroregion, traktowany w przeszłości jako bezlitośnie i często bezsensownie eksploatowany dostawca surowców kopalnianych, taniej energii elektrycznej, drewna, skór i siły roboczej. Do grzechów władzy radzieckiej wobec Syberii, o których pisali klasycy prozy wiejskiej, w pierwszej kolejności Wiktor Astafjew, Walentin Rasputin, Siergiej Załygin i in., tj. dewastacji olbrzymich obszarów leśnych i akwenów wodnych, współcześni pisarze dołączają zniszczenie urodzajnej gleby i zmiany klimatu w pobliżu wielkich elektrowni wodnych na bardziej uciążliwy dla człowieka, skażenia radioaktywne, wyniszczenie pewnych grup roślin i gatunków zwierząt itp. Zmiana ustroju i towarzysząca jej potężna inflacja nie tylko nie spowodowały zaniku starych problemów, lecz spotęgowały nowe – zamknięcie wielu zakładów przemysłowych i kolchozów wywołało gigantyczne bezrobocie oraz marazm ekonomiczny, skazując miliony ludzi na życie w nędzy. Na wymienione negatywne zjawiska nałożyły się konflikty etniczne, w pierwszej kolejności wybuch niechęci narodów tubylczych do Rosjan. W wielu utworach Sienczyn wraca do własnego dramatu z czasów młodości (początek lat 90. XX w.), kiedy jego rodzina musiała opuścić dotychczasowe miejsce zamieszkania i zmienić tryb życia, gdyż w stolicy Tuwy miały miejsce pogromy Rosjan. Bohaterów *Minusa*, *Welurowej skóry*, *Jel-*

⁷ Zob. szerzej: [Ишмыратов 2001, online].

⁸ Zob.: [Thompson, 2000, 202] i nast.

⁹ Zob. np. pracę zbiorową *Воснок России...*, 2011.

tyszewów, Czego wy chcecie? prześladuje pamięć o tego rodzaju tragediach. Na przykład w *Minusie* czytamy:

Жил с мамой и папой в Кызыле – столице автономной национальной республики, потом республика обрела суверенитет, у коренного народа появилось самосознание, начались всякие события и напряженности; нескольких русских порезали насмерть, многих – слегка. Моему отцу тоже досталось... [Сенчин 2002, 2, online]

Przedstawiając życie w miastach i wsiach współczesnej Syberii pisarz skupia się na eksponowaniu beznadziejności egzystencji, bezwzględności i brutalności rzeczywistości w warunkach, kiedy realnie pogorszyła się społeczno-ekonomiczna i ekologiczna sytuacja ludności [Портяков 2004, 159], gdyż jej dochody spadły niemal do zera. Ukazując sytuację swoich bohaterów oraz ich stosunek do życia Sienczyn podkreśla, iż winę za bytowe dramaty i niepowodzenia ponoszą głównie oni sami z powodu własnej niezaradności, ale także państwo z jego gangsterską polityką gospodarczą oraz globalny kryzys ekonomiczny, pogłębiający zastój, bezrobocie i aktywizujący „szarą strefę” gospodarki. W utworach „syberyjskich” autor skupia się na ukazywaniu zmian na gorsze, odsłanianiu ciemnych stron rzeczywistości, na skutkach prymitywizacji i naturalizacji życia. Jego bohaterów wciąż prześladują niepowodzenia i nieszczęścia. Sienczyn jako bohater dwu pierwszych części autobiograficznej trylogii oraz jego rówieśnicy nienawidzą tego, co robią i jak żyją, ale nie widzą wyjścia z sytuacji, w jakiej się znaleźli. Bohater-narrator dostrzega fakt, iż myśli przeważającej części mieszkańców syberyjskich miast zdominowała troska o zapewnienie rodzinom jedzenia na dzień następny. Pracujący młodzi mężczyźni zarabiają tyle, że nie starcza im na przeżycie i rodzice – emeryci muszą im pomagać materialnie. Tylko niewielu z nich ma śmiałe marzenia, większość ogranicza się do życzeń, aby nie było gorzej, a miarą szczęścia stał się w miarę ustabilizowany byt w czasach radzieckich¹⁰.

Jeszcze bardziej pesymistycznie została przedstawiona przez Sienczyna wieś syberyjska. Jak wiadomo, w latach 60.–80. XX w. ze wsi kolchozowych uciekali w poszukiwaniu lepszego życia ludzie najbardziej zdolni, energiczni i przedsiębiorczy. Przyczyną upadku wielu wsi stało się łączenie małych kolchozów i zamykanie małych wiejskich szkół [Рожанский 2001, 12]. Spowodowało to wyludnienie niewielkich wsi i przekształcanie się tych będących siedzibą zarządów sowchozów bądź zjednoczonych kolchozów w prężne

¹⁰ Odzwierciedla to współczesne rosyjskie porzekadło – „вспоминаания о том, как раньше хорошо плохо (sic!) жили”.

ośrodki, zorientowane na wzorzec miejski. W dialogu z prozą wiejską lat 60.–70., tj. nawiązując do koncepcji znanych postaci literackich, sytuacji fabularnych i detali artystycznych, nieraz jakby dopisując ciąg dalszy wykreowanych już sytuacji, Sienczyn pokazał dwie niepodobne do siebie postsowieckie wsie: Zachołmowo w *Minusie* i Muranowo w powieści *Jeltyszewowie*. W pierwszej z nich, posiadającej dobry dojazd do Abakanu, po likwidacji kolchozów dawni mieszkańcy i przybysze z innych miejscowości przejęli bądź kupili ziemię pod uprawę warzyw na handel, czyli znaleźli sposób na życie w warunkach wolnego rynku. W drugiej, oddalonej od stolicy regionu zaledwie o 40 kilometrów, ale odciętej od niej bezdrożami, w której kolchoz zlikwidowano wiele lat temu, panuje skrajna bieda i brak perspektyw na zmiany na lepsze. Autor pokazał, iż w takich wsiach, w których nie prowadzi się już działalności rolniczej, pozostali głównie ludzie starzy, otrzymujący groszowe emerytury, oraz młodzi nieudacznicy, nie umiejący urządzić się gdzie indziej – pijacy, ptaki niebieskie, bezrobotna młodzież. Wracają na wieś też życiowi bankruci, jak tytułowi Jeltyszewowie, kiedy ojciec rodziny stracił pracę i wygodne służbowe mieszkanie w mieście, bądź uciekinierzy przed konfliktami etnicznymi. Muranowo to wieś określona przez jej przymusowego nowego mieszkańca jako „zdziczała” i „ginąca”: nie ma w niej wodociągu, przychodni lekarskiej, apteki, domu kultury, po wszystko trzeba jeździć do miasta, a transport publiczny funkcjonuje nie najlepiej. Po kolchozach pozostały zniszczone drogi, walące się budynki gospodarcze i „cementarzyska maszyn rolniczych”. Zamykane są ostatnie warsztaty rzemieślnicze, dające zatrudnienie części mieszkańców. Skutki gigantycznego bezrobocia to totalny marazm, alkoholizm, bandytyzm i złodziejstwo. Sienczyn przekonuje, iż z ukształtowanego na przestrzeni wielu wieków chłopskiego etosu¹¹ nie pozostało prawie nic – odszedł w niepamięć kult pracy, godności, gościnności, miłosierdzia, okazywanego potrzebującym. Dominują natomiast antywartości, czyli prymitywny pragmatyzm, sankcjonujący oszustwo, przemoc, kradzież, zemstę i obojętność na los innego człowieka, zwłaszcza przybysza. Uciążliwość codzienności i brak perspektyw na przyszłość powodują kryminalizację stosunków międzyludzkich i powszechne zezwierzęcenie – w powieści *Jeltyszewowie* walka o przeżycie jest dla mieszkańców wsi impulsem do oszukiwania i okradania bliźnich, do prymitywnej zemsty. Bohaterów Sienczyna cechuje ekstremalny egocentryzm i nawet takie wydarzenia, jak czyjeś nieszczęście czy śmierć nie wywołują w nich ani silnych przeżyć, ani głębokich refleksji eschatologicznych [Татаринов, online; Спиридонов, online].

¹¹ Szerzej na ten temat pisałam w art.: [Супа 1999, 68].

Ilustrowanie tezy, iż to, przed czym przestrzegali autorzy prozy wiejskiej w latach 60.–80. XX wieku stało się faktem, zostało zrealizowane m. i. poprzez uwspółcześnioną waloryzację zjawisk starości i śmierci. Pisarz pokazuje śmierć ludzi w różnym wieku – z powodu nadużywania alkoholu, niešťczęśliwej miłości (samobójstwo), niešťczęśliwych wypadków, w pijackich bójkach, wreszcie w rezultacie popełnianych przestępstw. Jedna z bohaterek drugoplanowych *Jeltyszewów* konstatuje:

Мрут и мрут, мрут и мрут... В войну с нашего Муранова семнадцать мужиков погибло, вон памятник стоит возле клуба... Но то война, пулеметы, танки, а тут, если посчитать, за последних пять лет больше наберется... И что ж это – это ведь все так перемрут, переубивают друг дружку [*Ельмшевы*, с. 85].

Przygnębiające fakty wiejskiego życia wieńczy tragedia typowej dla czasów radzieckich rodziny, zapoczątkowana zwolnieniem z pracy seniora rodu i przybierająca w końcowej części powieści rozmiary apokaliptycznego wymierania wsi, a nawet narodu. Po przyjeździe do domu starej kuzynki w rodzinnej wiosce Walentyny tytułowi Jeltyszewowie nie przekształcili się w rolników, nie znaleźli wspólnego języka z mieszkańcami. Dla nich dramatem stał się brak wygód, pieniędzy, nieprzystosowanie do ciężkiej pracy fizycznej w ogrodzie i przy budowie nowego domu. Gdy chcieli żyć uczciwie, według dawnych radzieckich norm, padli ofiarą oszustw, kradzieży i w końcu zbrodni (śmierć Jegora) i wkrótce sami stali się spekulantami i przestępcami.

Sienczyn wzbogacił także galerię portretów starych kobiet w rosyjskiej literaturze współczesnej, zapoczątkowaną przez Aleksandra Sołżenicyna (*Zagroda Matriony* oraz o wiele późniejsze opowiadanie *Kolonia Żelabudzka* (*Желябудские высылки*) i kontynuowaną przez Wiktora Astafjewa (*Ostatni hold*), Walentina Rasputina (*W ostatnią godzinę*, *Pożegnanie z Matiorą*) i in., o wykreowaną w powieści *Jeltyszewowie* postać ciotki Tatiany. Stara krewna tytułowych bohaterów, która przyjęła ich pod swój dach, przeżyła ciężkie i pracowite życie, ale jak wielu jej rówieśników w Rosji, na starość została pozostawiona sama sobie. Pomimo podeszłego wieku, podobnie jak sołżenicynowska Matriona czy rasputinowska Daria umie sobie ona radzić w surowych bytowych warunkach, jednak jej nie dane było spokojnie dożyć końca swoich dni; przybyli z miasta krewni traktują ją jak niepotrzebny, przeszkadzający przedmiot, zasługujący nie na zrozumienie czy współczucie, lecz wyłącznie na unicestwienie. Jej pełne mądrości życiowej, bazującej na długoletnim doświadczeniu uwagi o sąsiadach, o życiu i śmierci, wreszcie marzenia o godnym pogrzebie wywołują wyłącznie złość i zdenerwowanie młodszych i chęć pozbycia się problemu. Zabójstwo starej

kobiety dowodzi ich moralnego upadku i jednocześnie skrajnego okrucieństwa współczesnego życia – śmierć ciotki Tatiany w piwnicy opuszczonego domu i brak reakcji otoczenia na zniknięcie człowieka jest chyba najbardziej wymownym przykładem zdziczenia obyczajów i degradacji wiejskiej społeczności.

Tematyzując motywy mortalne Sienczyn nawiązuje także do archetypicznego już w literaturze rosyjskiej (L. Tołstoj, Dostojewski, Gorki) „sprawdzianu” bohatera poprzez jego stosunek do najcięższego z przestępstw, czyli zabójstwa: jeden z głównych bohaterów *Jeltyszewów*, były kapitan milicji dopuszcza się trzech zabójstw – pozbywa się uciążliwej dla jego rodziny starej krewnej, później sąsiada, który go oszukał, w końcu, na skutek fatalnego zbiegu okoliczności, własnego syna Artioma. W wiosce, w której milicja nie dysponuje nawet służbowym samochodem i boi się mieszkańców, wszystkie zabójstwa zostają zakwalifikowane jako nieszczęśliwe wypadki, bohater w świetle prawa pozostaje więc bezkarny. W odróżnieniu od swoich literackich poprzedników, ale podobnie jak bohater znanej powieści Makani-na *Undegraund lub Bohater naszych czasów*, Nikołaj Jeltyszew nie odczuwa wyrzutów sumienia, nie przeżywa rozterek moralnych, znajdując pocieszenie w alkoholu. Sprawiedliwość wymierza jednak sam los, skazując go na przedwczesną śmierć, a jego żonę na choroby i zupełne osamotnienie. Upadek typowej dla epoki radzieckiej rodziny, fizyczna śmierć jej członków w nowych realiach ustrojowych jest symbolem klęski kojarzonego z przeszłością wzorca postępowania, ale także oskarżeniem pod adresem rodzącego się nowego pragmatycznego modelu życia, w którym wartością najwyższą stały się dobra materialne i komfort¹².

W krytyce i w wypowiedziach czytelników na temat utworów Sienczyna często przewija się kwestia zasadności autorskiego typologizowania i waloryzowania faktów, pytania, czy dostrzeża on w szybko zmieniającej się rosyjskiej rzeczywistości jakiegokolwiek zjawiska pozytywne. Odpowiadając na tego rodzaju zarzuty pisarz powołuje się na dokonywaną przez siebie wnikliwą obserwację rzeczywistości, oraz na statystykę i twierdzi np., iż „takich” Jeltyszewów są w Rosji tysiące («таких Елтышевых на юге Сибири – каждая вторая семья») [Сенчин 2010, online], ponadto przekonuje, iż trudno o optymizm w kraju, w którym nie ma prawdziwej demokracji, natomiast często spotykanymi zjawiskami są korupcja, przemoc wobec obywateli, niekompetencja oraz arogancja władzy, kryzys ekonomiczny, bieda, bezdomność itp.

¹² Współcześnie komfort stanowi również ideę domu europejskiego. Zob. szerzej: [Rybaczynski 1996].

W kontekście przeprowadzonych analiz zasadne wydaje się stwierdzenie, iż chociaż utwory Sienczyna, podobnie jak i innych „nowych realistów”, eksponują najczęściej prawdy cząstkowe, to samorzutnie wpisują się w uogólnienia o charakterze uniwersalnym, dzięki czemu stają się świadectwem swoich czasów, zawierającym bogate i wielopoziomowe informacje, na razie o latach 90. XX wieku oraz „zerowych” wieku XXI. Nie należą one do literatury „lekkiej i przyjemnej”, lecz do trudnej, ale za to pożytecznej, zwłaszcza w aspekcie poznawczym.

Literatura

- Бойко М., *Взлет и падение N-реализма XXI века*, mikhail-boyko.narod.ru/article/sbornik.html.
- Бондаренко В., *Новый реализм*, zavtra.ru/denlit084/11.html.
- Восток России: миграции и диаспоры в переселенческом обществе. Рубежи XIX–XX и XX–XXI веков*, 2011, ред. В. Дятлов, Иркутск.
- Иванова Н., 2007, *Ускользающая современность. Русская литература XX–XXI веков: от «внекомплектной» к постсоветской, а теперь и всемирной*, «Вопросы литературы», № 3, magazines.russ.ru/voplit/2007/3/iv7.html.
- Ишмуратов Б. М., 2001, *Экономико-географические основы определения места Сибири в России и мире*, [в:] *Восточносибирский регионализм: социокультурный, экономический, политический и международный аспекты*, ред. Г. Н. Новиков, Москва, <http://window.edu.ru/resource/981/46981/mion-ino-center04.pdf>.
- Подорога В., 2006, *Мимесис: материалы по аналитической антропологии литературы*, в 2 т., Москва.
- Портяков В., 2004, *Экономическая катастрофа грозит Дальнему Востоку*, «Демоскоп», 24.05, с. 159, <http://demoscope.ru/weekly/2004/0159/gazeta06.php>.
- Рассел Б., 1957, *Человеческое познание*, Москва.
- Рожанский М., 2001, *Социокультурные основы сибирского регионализма*, (в:) *Восточносибирский регионализм: социокультурный, экономический, политический и международный аспекты*, ред. Г. Н. Новиков, Москва, <http://window.edu.ru/resource/981/46981/mion-ino-center04.pdf>.
- Рудалев А., *Новый реализм live*, litlive.ru/topic/nevrealizm/viewpost/2775/html.
- Сенчин Р., Ефремова Д., 2012, *Интервью: Где шаман, где актер – не отличишь*, «Культура», 13.11, culture.ru/press-centre/interviews/1882.
- Сенчин Р., *Елтышевы*, magazines/russ.ru/druzhba/2009/3/se14.html.
- Сенчин Р., *Минус*, royallib.ru.book/senchin_roman/minus.html.

- Сенчин Р., *Вперед и вверх на севших батарейках*, royallib.ru.book/senchin-roman/minus.html.
- Сенчин Р., Рудалев А., интервью: *Читатель ждет, чтобы в книгах была реальная жизнь*, blog.thankyou.ru/roman-senchin-interview/.
- Сенчин, Р., интервью: *Между реализмом и панк-роком*, «Российская газета», федеральный вып., № 5260 (181), 16 августа 2010 г.
- Спиридонов Д., *Писатель за быт*, www.people.ruart/literaturem/story/senchin.
- Супа В., 1999, *Ментальность русского крестьянина в прозе Василия Белова*, [в:] *Этнонациональная ментальность в художественной литературе*, ред. Л. Егорова, Ставрополь.
- Супа В., 2008, *Категория автор-герой-повествователь в текстах русского постмодернизма (Вен. Ерофеев, Виктор Ерофеев)*, [в:] *Автор как проблема теоретической и исторической поэтики*, ред. Т. Автухович, Гродно, ч. 1.
- Татаринов А., *Все таки я скажу о Сенчине*, senchin-roman.livejournalcom.
- Хализев В., 2002, *Теория литературы*, изд. 3-е, Москва.
- Heck D., 2009, *Zagadnienie prawdy w literaturze*, [w:] *Prawda w literaturze*, red. A. Tyszczyk, J. Borowski, I. Piekarski, Lublin.
- Rybczyński W., 1996, *Dom. Krótka historia idei*, Gdańsk – Warszawa.
- Thompson E. M., 2000, *Trubadurzy imperium. Literatura rosyjska i kolonializm*, przeł. A. Sierszulska, Kraków.

AMONG THE PROBLEMS OF THE RUSSIAN “NEW REALISM”.
PROSE OF ROMAN SENCHIN

S U M M A R Y

The article discusses the issues (the image of contemporary Siberia, the post-Soviet village, “little man” of our time) and the poetics of Senchin’s autobiographical trilogy and novels: *The Yeltyshevs*, *The Information*, *What do You Want?* in the context of interpretation of the term “new realism”. The article focuses on the relationship between reality and fiction, reality and language, biographical fact and its literary articulation, contemporary realization of category of typicality and representativeness. The problems described by Senchin were considered with regard to the literary tradition of the 19th and 20th centuries, especially the so-called “rural prose”.

Wanda Supa e-mail: wsupa@op.pl